

STUDIE

Veřejná shromáždění a státní moc (První máje v českých zemích 1918–1938)¹

PAVEL HORÁK

PAVEL HORÁK: Public Assemblies and State Power (May Day in the Czech Lands 1918–1938)¹

This paper deals with the approach of state power to public assemblies in interwar Czechoslovakia. It broaches the question of what the state-political authorities considered to be the limit of public order, which could not be crossed at political manifestations. Second, the paper focuses on the question of who determined the approach to public assemblies in the structure of the political administration. The issue is monitored within the manifestation culture of May Day. This holiday offers a defined field in which it is possible to study the ways in which the interwar state and its apparatus of political administration sought in practice the relationship between the guarantee of civil liberties (assembly or freedom of speech) and the protection of state authority.

1 Tato studie vznikla s podporou GA ČR v rámci řešení projektu č. 17-01279S, Okresní hejtman jako představitel státní správy v regionu. Proměny výkonu státní moci v Čechách v letech 1868–1945. Speciální dík patří PhDr. Martinu Klečáckému, Ph.D., jehož kritické postřehy významně přispěly ke vzniku tohoto textu.

Před začátkem prvomájového komunistického průvodu v Brně v roce 1926 si k sobě úředník politické správy předvolal hlavního pořadatele shromáždění. Šlo o obvyklou agendu: s organizátorem zodpovědným za průběh akce měl zkontrolovat nápisy na transparentech, zda neobsahují závadná hesla. „Vy jste dnes nějak příliš zvědavý“, odpověděl mu však komunistický pořadatel, načež organizátoři manifestace začali transparenty bez povolení rozdávat z nákladního auta mezi účastníky průvodu. Když úředník rozkázal zabavit alespoň zakázanou standartu s nápisem „Smrt fašistům“ s kresbou umrlčí hlavy, odmítli to organizátoři s tím, že se jedná o umělecké dílo, a hlavní pořadatel kolem úředníka znovu jen projel na bicyklu se slovy: „Já nemám pro vás čas!“ V nastalé tahanici o transparenty část manifestujících obrátila latě proti intervenující policejní stráž a několik policistů bylo lehce zraněno.²

Přetahovaná s policií nebo četnictvem o transparenty nebyla v meziválečném Československu výjimečná. V prvomájových průvodech komunistů se z tohoto aktu stal dokonce jakýsi každoroční rituál. Ve zmíněné brněnské kauze bylo nakonec šest pořadatelů odsouzeno okresním soudem, respektive Zemským trestním soudem podle trestního a shromažďovacího zákona k trestům od jednoho měsíce těžkého žaláře podmíněně až ke dvěma měsícům těžkého žaláře nepodmíněně.³

Tato studie sleduje roviny, které se v brněnském příkladu potkávají. Jde za prvé o otázku, co vlastně státně-politické autority považovaly za hranici veřejného pořádku, kterou na manifestacích nebylo možno překročit. Za druhé se soustředí na samotnou komunikaci politické správy,⁴ konkrétně na to, jak a kým byl ve

2 Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 2267, Policejní ředitel v Brně Státnímu zastupitelství v Brně, 12. 5. 1926; tamtéž Policejní ředitel v Brně Státnímu zastupitelství v Brně, 21. 5. 1926; tamtéž, protokoly sepsané u policejního ředitelství v Brně 6. a 12. 5. 1926.

3 V tomto případě obě strany podaly zmatečnou stížnost, tamtéž.

4 K roli politické správy a konkrétně jejích prvoinstančních orgánů (v českých zemích okresních správ politických, po správní reformě z roku 1927 okresních úřadů), které ve svém obvodu zodpovídaly za zajištění veřejného pořádku: Martin KLEČACKÝ, *Převzetí moci. Státní správa v počátcích Československé republiky 1918–1920 na příkladu Čech*, ČČH 116, 2018, s. 693–732; TÝŽ, *Veřejná správa*, in: Dagmar Hájková – Pavel Horák (eds.), *Republika Československá 1918–1939*, Praha 2018, s. 271–292 a 957. M. KLEČACKÝ rovněž redigoval kolektivní monografii *Úředník sluhou mnoha pánů? Nacionalizace a politizace veřejné správy ve střední Evropě 1848–1948*, Praha 2018.

struktuře politické správy přístup k veřejným shromážděním určován. Tyto okruhy budou přitom sledovány v rámci manifestační kultury Prvních májů. Ty totiž nabízí vymezené pole, na kterém lze ukázat způsoby, jakými meziválečný stát a jeho aparát politické správy hledal v praxi poměr mezi zaručením občanských svobod (svobody shromažďovací či projevu) a ochranou státní autority.⁵

Výhodou je zde moment každoročního opakování. První máj⁶ na rozdíl od ostatních svátků a památných dní republiky⁷ získal zvláštní kvalitu také tím, že se vedle svátku 28. října stal dnem pracovního klidu již v roce 1919. Díky „zestátnění“ a zevšeobecnění 1. května se k tomuto svátku odkazujícímu k práci jako hodnotě přihlásily také další, nesocialistické proudy a První máje začaly být dynamizovány prvkem soupeření napříč stranickým spektrem. Politická správa v období svátku koordinovala své síly v plošné míře, pro své orgány budovala návodné vzorce a pravidelně testovala postupy, využitelné i pro další případy více či méně formalizovaných davových jednání.⁸

Příspěvek se zároveň zaměřuje pouze na české země, neboť Slovensko a Podkarpatská Rus měly odlišný právní pořádek, vycházely z jiné správní tradice a v rámci Československa procházely specifickým vývojem.

5 Tématu státní autority a veřejných shromáždění se pro období před vnikem ČSR věnoval Karel MALÝ, *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy ve druhé polovině 19. století v Čechách*, Praha 1967. Různé pohledy na problematiku státní autority meziválečné republiky v politologických, sociologických, hospodářských a sociálně psychologických souvislostech např. Jan HÁJEK – Dagmara HÁJKOVÁ – František KOLÁŘ – Vlastislav LACINA – Zdenko MARŠÁLEK – Ivan ŠEDIVÝ, *Moc, vliv a autorita v procesu vzniku a utváření meziválečné ČSR (1918–1921)*, Praha 2008. K pojetí práva a spravedlnosti v kontextu středoevropského prostoru v letech viz Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA, *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922*, Praha 2018. Ke způsobům, jakými státní moc jako garant „veřejného pořádku“ a „vlády práva“ reagovala trestně právními prostředky na nejrůznější formy kolektivního násilí, viz Václav ŠMIDRKAL, *Fyzické násilí, státní autorita a trestní právo v českých zemích 1918–1923*, ČČH 114, 2016, s. 89–115.

6 K oslavám Prvního máje v meziválečném Československu Pavel HORÁK, *První máj*, in: Dagmar Hájková – Pavel Horák – Vojtěch Kessler – Miroslav Michela (edd.), *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018, s. 219–268. K oslavám Prvních májů v období státního socialismu Roman KRAKOVSKÝ, *Rituel du 1er mai en Tchécoslovaquie, 1948–1989*, Paris 2004.

7 Specifické sondy do veřejného života v meziválečném Československu nabízejí výzkumy svátkových praxí, viz Dagmar HÁJKOVÁ – Pavel HORÁK – Vojtěch KESSLER – Miroslav MICHELA, *Sláva republice! Oficiální svátky a oslavy v meziválečném Československu*, Praha 2018.

8 P. HORÁK, *První máj*, s. 223.

Výchozí situace

Československý stát přejal z monarchie strukturu politické správy, která se jevila jako osvědčená, tedy linku ministerstvo – zemský úřad – okresní hejtmanství.⁹ Za zabezpečení pořádku na svém území sice primárně zodpovídala obec, ovšem ve chvíli, kdy síly obecní policie nestačily (což se týkalo právě veřejných shromáždění), nastupovala státní, politická správa – okresní hejtmán a jemu podřízené četnictvo, a v místech policejních úřadů pak státní policie. Nejvýznamnější změnou záhy po vzniku nového státu v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti se stalo převedení četnictva z působnosti ministerstva zeměbrany do působnosti ministerstva vnitra.¹⁰ Tím, že ministerstvo vnitra ve svých rukou soustředilo i četnictvo, byl úzký vztah tohoto bezpečnostního sboru k okresním hejtmanstvím umocněn. Četnictvo bylo výkonnou složkou první instance politické správy. Okresní hejtmanství a četnické velitelství ostatně sídlily povětšinou v jedné budově a okresní četnický velitel měl například povinnost každé ráno osobně informovat okresního hejtmána o bezpečnostní situaci v okrese a obdržet od něj instrukce.¹¹

V duchu recepce rakouského a uherského práva tvořil v Československu hlavní páteř trestního práva rakouský trestní zákoník z roku 1852. Předpisy, které republikánské formě vlády nevyhovovaly, byly postupně rušeny či novelizovány, avšak meziválečné Československo vlastní trestní zákon nepřijalo a jeho trestní řád tak obsahoval určité mezery a nedostatky.¹² Nejkriklavější příklad rozporu mezi politicky deklarovanými hodnotami a převzatým rakouským právním řádem představovalo císařské nařízení č. 96 říšského zákoníku z roku 1854, přezdívané jako „výpraskový zákon“ (*Prügelpatent*). Přijato bylo v době takzvaného bachovského absolutismu a jeho § 11 umožňoval úřadům politické správy ukládat tresty za projevy nespokojenosti s vládní politikou i za neuposlechnutí nařízení státních orgánů, a to až do 14 dnů vězení.

Ohledně úpravy shromažďovacího práva československý stát přejímal z monarchie jako hlavní normu zákon z 15. září 1867, č. 135 ř. z., o právu shromažďovacím,¹³ který již v trestní rovině výslovně přenášel trestní odpovědnost na pořadatele shromáždění. Podle tohoto zákona mohlo být shromáždění uspořádáno

9 M. KLEČACKÝ, *Převzetí moci*, s. 693–732.

10 TÝŽ, *Veřejná správa*, s. 275.

11 Tamtéž, s. 288–292.

12 Ladislav VOJÁČEK – Karel SCHELLE – Vilém KNOLL, *České právní dějiny*, Plzeň 2010, s. 494.

13 Shromažďovací zákon z roku 1867 byl přijat společně se zákonem spolkovým. K. MALÝ, *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy*, s. 99–102.

pouze s povolením příslušného prvoinstančního úřadu politické správy (v místě se státní policií pak s povolením tohoto úřadu). Pořadatelé museli v písemné žádosti alespoň tři dny předem uvést účel, místo a dobu shromáždění a nahlásit program (např. znění transparentů, obsah scének, texty rezolucí apod.). Žádost mohla být úřady zamítnuta, pokud by účel shromáždění „odporoval trestnímu zákonu“, nebo by shromáždění „ohrožovalo veřejnou bezpečnost nebo veřejné blaho“.¹⁴ Za pořadatele se považoval nejen ten, kdo tábor svolal nebo řídil, ale také všichni řečníci; samotná účast na zakázaném táboru však trestným činem nebyla.¹⁵ Porušení shromažďovacího zákona mohla trestat soudní moc jako přestupek vězením do „šesti neděl“ a pokutou do 400 K, nebo i politická moc administrativně uzamčením do 15 dní a peněžitou pokutou do 200 K tomu, kdo by veřejné shromáždění uspořádal bez povolení nebo neuposlechl pokyny intervenujícího úředníka, například k rozpuštění shromáždění.¹⁶

Veřejná shromáždění tak i po roce 1918 dozoroval intervenující úředník (v republikových pramenech nazývaný také vládní komisař)¹⁷ v uniformě, který komunikoval s pořadatelí a jemuž mělo být poskytnuto „přiměřené místo“. Pokud by akce vybočila z nahlášeného programu, shromáždění musel prohlásit za rozpuštěné, všichni přítomní byli povinni ihned se rozejít a v případě neuposlechnutí bylo možno použít donucovacích prostředků.¹⁸ V terénu musel mít intervenující úředník přístup k telefonu pro případné konzultace s okresním hejtmanem či policejním ředitelem, a přes toto číslo musel být stále dostupný.¹⁹ Také poštovní úřady (podle poštovních služebních předpisů) prodlužovaly na

14 K. MALÝ, *Policejní a soudní perzekuce dělnické třídy*, s. 101.

15 Mezi veřejné akce, které tomuto zákonu nepodléhaly, se počítala shromáždění voličů během předvolebních kampaní v uzavřených místnostech, schůze posluchačů vysokých škol, různé veřejné radovánky nebo svatební či pohřební průvody, pouti a procesí státem uznaného náboženství apod.

16 Ohledně trestních sankcí přitom znamenal v českých zemích po roce 1918 novinku zákon č. 562/1919 Sb., který zavedl do práva instituci podmíněného odsouzení a propuštění, jíž poté soudy běžně využívaly, *Systém českého trestního práva*, s. 48.

17 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 2265, Předsednictví zemské správy politické v Brně všem pánům přednostům okresních politických správ, pánům starostům samosprávných měst, panu vládnímu komisaři v Jihlavě, panu ministerskému radovi a policejnímu řediteli v Brně, panu správci policejního komisařství v Moravské Ostravě, pánům správcům pohraničních policejních expozitur v Břeclavi, Hrušovanech-Šanově a Znojmě, 13. 5. 1921.

18 *Slovník veřejného práva československého*, IV, S až T, Brno 1938, s. 188–192.

19 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 2265, 1. květen 1919, rozpis služeb; tamtéž, Oslava 1. května 1920; tamtéž, Oslava 1. května 1921. Bezpečnostní opatření; tamtéž, Oslava 1. května 1922. Bezpečnostní opatření.

vyžádání politického úřadu první stolice telegrafní a telefonní provozy.²⁰ Asistenti intervenujícího úředníka (v místě policejních úřadů policejní agenti) doprovázeli zejména na větších akcích průvody od ranních budíček, sledovali příjezdy vlakových spojů a ještě před začátkem průvodů museli zkontrolovat všechny transparenty.²¹ Pokud by se setkali se závadnými nápisy, nezabavovali je přímo, nýbrž prostřednictvím četnictva či policejní stráže.²²

Opatrný začátek

V posledních letech první světové války se jako reakce na všeobecné útrapy rodily nové druhy protestů. Zdola vznikající „politika ulice“ přinášela nové a nevyzpytatelné formy pouličních shromáždění a úředníci a bezpečnostní sbory mnohdy složité hledali cesty, jak s nimi zacházet.²³ Naopak prvomájové manifestace stále zapadaly do konvenčního politického prostoru, což v poválečném období, v čase oslabení právního vědomí, nabízelo politické správě možnosti vrátit komunikaci na veřejných prostranstvích zpět do zaběhlých kolejí. Pro orgány politické správy znamenaly První máje srozumitelnou protestní kulturu a pro stranické autority potenciál ke znovunabytí kontroly nad „masami“ v ulicích.

Dne 20. dubna 1919 byl rozeslán prvoinstančním úřadům politické správy v českých zemích oběžník ministerstva vnitra (datovaný 14. dubnem) s poučením o Prvním máji – „svátku demokracie“. „Demokratická republika“ se měla vymezit vůči praxi omezování oslav „obvyklé za vlády rakouské“ a její úřady už nesměly bránit „projevům obyvatelstva, pokud se dějí cestou zákonem přípustnou“. Ministerstvo vnitra v oběžníku zdůraznilo, aby „předpisy zákona shromažďovacího a tiskového byly svobodomyšlně vykládány a volnost projevu mínění v největším rozsahu připuštěna“. Benevolentní tón dokumentu ovšem podmiňovala skutečnost, že se v případě Prvního máje již jednalo o oficiální svátek. Stát považoval 1. květen za svůj s důsledky, které z toho vyplývaly: „Kdyby však se zjevily snahy, aby byl poskrvněn

20 Tamtéž, Ředitelství pošt a telegrafů pro Moravu, oběžník č. 75 z 16. 4. 1921. Tamtéž, Presidium ředitelství pošt a telegrafů v Brně Okresní politické správě, 27. 4. 1922. Dle ustanovení § 2, 3 odstavce „Služebních předpisů pro poštovní ústav“ VI. Svazek, 2. oddíl, s. 29.

21 Tamtéž, Oslava 1. května 1920; tamtéž, Oslava 1. května 1921. Bezpečnostní opatření.

22 Zemský archiv v Opavě, fond ZVLS Opava, kart. 5193, inv. č. 5193, Slavnost 1. května 1920.

23 O. KONRÁD – R. KUČERA, *Cesty z apokalypsy*, s. 316–317; V. ŠMIDRKAL, *Fyzické násilí, státní autorita a trestní právo*, s. 91–95.

národní svátek výtržnostmi a dobrá pověst republiky uvedena v pochybnost, bylo by ovšem nutno proti takovému jednání se vším důrazem zakročiti.“²⁴

Ministerstvo nicméně vyzývalo k opatrnému a citlivému přístupu ke shromážděním. Rodící se společnost dělily i spojovaly různé štěpné linie a pro její stabilitu bylo zásadní, aby nepřevážily odstředivé síly.²⁵ Představitelé okresních instancí politické správy v otázkách cenzury či použití policejní síly zatím ani nedisponovali přesnějšími instrukcemi. Nedá se sice určit míru telefonických konzultací, z dostupných pramenů však vyplývá, že se okresní hejtmané museli zprvu spoléhat spíše na svůj úsudek či zkušenost, cenila se samostatnost a vlastní iniciativa. Hlavní instrukcí ministerstva vnitra byl v tomto směru pouze odkaz na zmíněný jedenáctý paragraf „výpraskového zákona“ z roku 1854 o narušení veřejného pořádku a znevažování vlády.²⁶ „Za žádnou cenu“ nesměly být povoleny nápisy „jsoucí v rozporu s ustanovením trestního zákona“ jako „Ať zhyne vláda!“ nebo „Hanba republice!“²⁷

V prvních dvou letech československého státu proběhla prvomájová shromáždění poklidně. Pokojný průběh mohl souviset s dosavadním étosem svátku, utvářeným v předchozích letech.²⁸ Prvomájové manifestace měly prezentovat politická hnutí v určitém světle, klíčová proto byla sebedisciplína. Například vedení německých stran respektovala sváteční rozměr a případnými incidenty nechtěla mezi sebou narušit solidární postup. Formující se komunistické uskupení bylo stále součástí sociální demokracie, tehdy vládní strany, a to je také pravděpodobně

24 Národní archiv v Praze (dále NA), fond PMV, kart. 50, složka 1, Presidium zemské správy politické v Praze. Oběžník všem pánům přednostům okresních správ politických a politických expositur, panu policejnímu řediteli v Praze, panu správci policejního komisařství v Plzni a panu předsedovi správní komise v Liberci, 20. 4. 1919. Stejný text viz MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 2265, Předsednictví zemské správy politické v Brně všem pánům správcům okresních politických správ, panu policejnímu řediteli v Brně, panu správci policejního komisařství v Moravské Ostravě, panu správci pohraniční policejní expositury ve Znojmě a pánům starostům, pokud se týče vládním komisařům samosprávných měst, 24. 4. 1920.

25 Jakub RÁKOSNÍK, *Štěpení občanské společnosti v meziválečném Československu*, in: Jindřich Dejmek a kol., *Zrod nové Evropy. Versailles, St.-Germain, Trianon a dotváření poválečného mírového systému*, Praha 2011, s. 425, 430 a 433.

26 P. HORÁK, *První máj*, s. 222.

27 Státní okresní archiv (dále SOKA) Opava, fond OÚ Opava, kart. 1162, Prezidium zemské vlády slezské v Opavě pánům správcům politických úřadů I. Stolice, panu správci policejního komisařství v moravské Ostravě a pohraniční policejní expositury v Bohumíně, 27. 4. 1921; NA, fond PMV, kart. 50, složka 2, Presidium ministerstva vnitra panu prezidentu Zemské správy politické v Praze a Brně a panu prezidentovi Zemské vlády slezské v Opavě.

28 Tamtéž, složka 1, „Oslavy 1. května v Československé republice“ [1919].

další z důvodů, proč je v přístupu politické správy ve srovnání s následujícími roky patrná jistá shovívavost.²⁹

Jako precedens koloval v komunikaci politické správy případ z Kladna z 13. dubna 1919 z veřejné schůze sociální demokracie, kde Antonín Zápotocký vyzýval, aby se účastníci prvomájových shromáždění opatřili zbraněmi. Prezidium zemské správy politické přeposlalo četnickou relaci Vrchnímu státnímu zastupitelství v Praze, které po konzultaci s ministerstvem spravedlnosti (tehdy pod správou sociální demokracie) v Zápotockého výročí skutkovou podstatu trestných činů neshledalo.³⁰ Bez postihu zůstal, alespoň podle dostupných pramenů, Zápotocký i v roce 1920 poté, co na prvomájovém shromáždění v Kladně jako řečník (a tím i poradatel) vyzval účastníky na zaplněném náměstí, aby „ozbrojeni očekávali okamžik, kdy násilím vynutí si práva proletariátu“. Intervenující úředník Zápotockého během jeho řeči nenapomenul, nechal ho prostě vymluvit.³¹ Projevy tohoto druhu mohli zástupci státní moci na rozdíl od následujících let ještě ponechávat bez intervence.

1921 – změna přístupu

Předělem v republikovém pojetí shromažďovacího práva byla bezesporu takzvaná prosincová, komunistická stávka v roce 1920, doprovázená krvavými střety a rozsáhlým zatýkáním. Její potlačení se promítlo do přístupu politické správy k různým formám pouličních aktivit. Na „poválečné znemrazení veřejného života“ stát částečně reagoval zákonem proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních č. 309/1921 Sb. z 12. srpna 1921, v němž nově těm, kdo by na shromáždění neuposlechli výzvu vlastního poradatele, hrozil soudní postih vězení od jednoho do tří měsíců.³² Jako východisko pro stíhání protistátních projevů a odporu proti představitelům státu ovšem nadále sloužily paragrafy „výpraskového

29 P. HORÁK, *První máj*, s. 225–226.

30 NA, fond PMV, kart. 50, složka 1, Domnělé přípravy ke komunistickému sjezdu 1. května 1919. SOkA Kladno, Okresní úřad Slaný, Katalog prezidiálních spisů, 1919, Československé zemské velitelství četnictva pro Čechy Ministerstvu vnitra v Praze 14. 4. 1919.

31 Viz složka NA, PMV, k. 50, složka 1 (1. Máj 1919 a 1920), „První máj na Kladně“, 2. 5. 1920.

32 Josef ZELENKA, *Terror. Přijátý návrh zákona proti útisku a na ochranu svobody ve shromážděních*, Právník XL, 1921, sešit X, s. 289–301; TÝŽ, *Terror* (dokončení), tamtéž, s. 334–347. Tato přijatá norma upravovala vztah mezi různými kolektivy, ustanovení paragrafů 4–5, které se vztahovaly ke „svobodě na shromážděních“, např. ochraňovala zákonně svolaná shromáždění před těmi, kdo by je „mařili“ nebo „rušili“.

patentu“. Po prosincové stávce v lednu 1921 sice skupina německých levicových poslanců připravila návrh na jeho zrušení, přičemž nadužívání patentu okresními hejtmany během stávky označila za „neslýchaný skandál“,³³ změnu však neprosadila.³⁴

Na První máje 1921, které byly prvními velkými manifestacemi po potlačení prosincové stávky, naopak zesílil tlak prezidia ministerstva vnitra, aby se intervence na veřejných shromážděních oproti předchozím letům zpřísnily. V oběžnících byla okresním hejtmánům vytýkána dosavadní nedůslednost v trestání „závadných projevů“ a opakovaně připomínána jejich povinnost: vždy měli „zevrubně přezkoušet“ obsahy projevů³⁵ a v případě přestupku s dotýcnými zavést vlastní administrativní řízení a zároveň kontaktovat státní zastupitelství, zda v případech „neshledává skutkové podstaty trestného činu“.³⁶

Jako příklady nevyhovujícího postupu, které byly následně jako vzorové rozesílány v oběžnících politické správy, vyhodnotilo tehdy prezidium ministerstva vnitra situaci v Rumburku, Frývaldově (dnes Jeseníku) a ve Znojmě. Všechny incidenty se přitom týkaly manifestací komunistů, kteří tehdy poprvé manifestovali samostatně. Ve Frývaldově byl v komunistickém průvodu nesen přes zákaz intervenujícího úředníka transparent, který vyzýval v Československu k zavedení vlády dělnických rad.³⁷ Prezidium zemské vlády slezské proto vyzvalo tamního okresního hejtmana, aby zavedl s pořadateli administrativní řízení za přestupek porušení zákazu dle paragrafu sedm „výpraskového patentu“³⁸ a postoupil případ také státnímu zástupci.³⁹ V Rumburku pak prezidium ministerstva vnitra

33 Návrh poslanců H. Jokla, R. Heegera, V. Häuslera a druhů na zrušení císařského nařízení z r. 1854 (prügelpatentu); 28. 1. 1921, č. 2991, http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t1427_00.htm (14. 5. 2020).

34 Jak např. v červenci 1921 prohlásil interpelovaný ministr vnitra, zrušení patentu mohla umožnit až „celá nová úprava správní exekuce“ a postižené strany se podle něj mohly proti rozhodnutí odvolávat k vyšším instancím politické správy či Nejvyššímu správnímu soudu, viz Odpověď ministra vnitra na interpelaci poslance dra R. Lodgmana a druhů, jak se provádí t. zv. „Prügelpatent“ ze dne 20. dubna 1854, č. 96 ř. z.; 31. 8. 1921, č. 2991, http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2991_00.htm (14. 5. 2020).

35 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 2265, Předsednictví zemské správy politické v Brně všem pánům přednostům okresních politických správ, pánům starostům samosprávných měst, panu vládnímu komisaři v Jihlavě, panu ministerskému radovi a policejnímu řediteli v Brně, panu správci policejního komisařství v Moravské Ostravě, pánům správcům pohraničních policejních expositur v Břeclavi, Hrušovanech-Šanově a Znojmě, 13. 5. 1921.

36 NA v Praze, fond PMV, kart. 50, složka 2, Presidium ministerstva vnitra, oslava 1. května 1921 ve Znojmě. Zpráva o schůzi politické organizace soc. dem. levice české i německé, 13. 5. 1921.

37 Tamtéž, Presidium zemské vlády slezské Presidiu ministerstva vnitra v Praze, 10. 6. 1921.

38 Tamtéž, Presidium zemské vlády slezské Presidiu ministerstva vnitra v Praze, 24. 5. 1921.

39 Tamtéž, Presidium ministerstva vnitra v Praze Presidentu zemské vlády slezské, 31. 5. 1921.

shledalo skutkovou podstatu zločinu velezrady podle § 58 lit. c tr. z.⁴⁰ ve výroku komunistického řečníka: „Stojíme dnes právě v takové chvíli, jako v roce 1914 před válkou, avšak aby ti páni nemysleli, že budou moci dělníky vehnati znovu do zákopů, dělníci vědí, kde je pro ně místo, totiž na barikádách. Pro dělnictvo jest jen jedna otázka, totiž buď, anebo.“⁴¹ Okresní hejtman byl proto vyzván, aby na řečníka podal trestní oznámení.⁴² Ve třetím, znojemském případě pak prezidium ministerstva vnitra pokáralo prezidenta zemské správy politické v Brně za to, že ve Znojmě nemělo být „v žádném případě“ povoleno nošení standarty „Ať žije československá republika rad!“⁴³ Konsolidovaná státní moc tedy důsledněji stíhala jednání, které z pohledu politické správy ohrožovalo stabilitu republiky. Zároveň mělo být v rámci politické správy sjednocováno a centralizováno řešení problémů, s nimiž se úředníci v různých regionech setkávali.

Konzultace s centrem, tedy prezidiem ministerstva vnitra, se týkaly rovněž užívání různých identitárních prvků. Když se před prvním květnem 1921 zejména na Mostecku a Teplicku rozšířilo nošení připínacích bolševických symbolů rudé hvězdy a srpů s kladivem, zaslal zemský prezident oběžník, ve kterém tuto činnost označil za protistátní a vyzval přednosta okresních politických úřadů a policejní úřady, aby proti tomu zakročili. Prezidium ministerstva vnitra však instrukce opravilo s tím, že nošení těchto „komunistických odznaků“ připouští v případě, že se tak neděje „způsobem nápadným a hromadným za okolností, z nichž by patrný byl zřejmě hrubý úmysl demonstrační a provokační“. Ministerstvo tuto otázku vnímalo jako citlivou a apelovalo v tomto případě ještě na opatrnost v komunikaci s veřejností. V žádném případě proto neměly být vydávány „zvláštní zákazy“ těchto symbolů, protože „podobnými vyhláškami se pozornost obecnosti na tuto

40 Dle § 58 lit. c) tr. zák., „kdo něco převezme, by... se státu způsobilo nebo zvětšilo nebezpečení zevnitř, nebo nějaká vzpoura nebo válka občanská uvnitř.“

41 NA, PMV, k. 50, složka 2, Presidium zemské správy politické v Praze Presidium ministerstva vnitra, 13. 6. 1921.

42 O výsledku tohoto řízení není v pramenech zpráva, avšak v roce 1921 např. časopis Právník uváděl jako precedens trestního práva příklad z období prosincové stávky, kdy komunistického řečníka V. N. krajský soud v Ch. a následně nejvyšší soud uznaly vinným zločinem velezrady (za podněcování vnitřní vzpoury) dle paragrafů 58 c a 59 c tr. z., a to za výrok na táboru stávkujících dělníků: „Vý vezmete do rukou klacky a ty staré repetyrky, které u vás jsou, a pak-li mezi vámi nejsou, tak vám je dají, oni je mají a půjdeme, abychom si vydobyli toho, co nám po právu náleží. Nynější vláda jest daleko horší, než byla vláda rakouská.“ Právník, r. XL, 1921, sešit VI, s. 180–181.

43 NA v Praze, fond PMV, kart. 50, složka 2, Presidium ministerstva vnitra, oslava 1. května 1921 ve Znojmě. Zpráva o schůzi politické organizace soc. dem. levice české i německé, 13. 5. 1921.

záležitost obrací a vyvolávají se diskuse v tisku a zákazů podobných není vůbec, jak shora uvedeno, třeba“.⁴⁴

Jako vodítko pro cenzuru projevů na shromážděních v letech 1920 až 1922 tedy vydávalo prezidium ministerstva vnitra instrukce, že nápisy na standartách oslavující sovětskou republiku jsou přípustné,⁴⁵ závadné by byly v případě, pokud by se obracely proti československému státu, například sloganem „Sláva sovětové československé republice“.⁴⁶ Nicméně pro používání symboliky byla taková poučka dvojznačná, jak totiž určit, zda nošení odznaku pěticípé rudé hvězdy odkazuje k sympatiím k povolenému politickému směru, nebo k výzvě ke svržnutí vlády. I proto v užívání odznaků (na rozdíl od nápisů) k systematické regulaci zatím nedocházelo.

Se Zákonem na ochranu republiky (1923–1927)

Základním trestně-právním předpisem meziválečného Československa se stal zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. Byl přijat po atentátu na ministra financí Aloise Rašína v roce 1923, i když se připravoval už předtím. Poskytovat měl zvýšenou ochranu základním institucím státu a idejím, na kterých byl založen. Ještě před nabytím účinnosti zákona (8. dubna 1923) prezidium ministerstva vnitra nabádalo podřízené prvoinstanční orgány k rychlému a důkladnému osvojení jeho paragrafů, a to zejména kvůli intervencím na shromážděních, „kdež obzvlášť užívání nového zákona nesmí činiti obtíže již vzhledem k tomu, že rozhodnutí v těchto případech bývá nutno učiniti ihned“.⁴⁷

Dne 27. února 1923, tedy devět dní po atentátu a dvacet dní před přijetím zákona, nechalo prezidium ministerstva vnitra rozeslat intervenujícím úředníkům

44 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 2265, Ministr vnitra panu prezidentu zemské správy politické v Praze, 24. 4. 1921, komunistické odznaky.

45 Tamtéž, Oslava 1. května 1921. Bezpečnostní opatření.

46 Tamtéž, Oslava 1. května 1922. Bezpečnostní opatření.

47 SOkA Kladno, fond OÚ Kladno, Prezidiální spisy, 1922–1923, kart. 17, inv. č. 787–788, Presidium zemské správy politické v Praze pánům přednostům všech okresních správ politických a politických expositur, presidiu policejního ředitelství v Praze, Plzni a Liberci a panu správci policejního komisařství na Kladně a v Chebu, 6. 4. 1923. Stejná instrukce např. SOkA Opava, fond OÚ Opava, kart. 1071, Presidium zemské správy politické ve Slezsku pánům správcům politických úřadů I. Stovice ve Slezsku a v Hlučíně, p. policejnímu řediteli v Mor. Ostravě a p. správci policejního ředitelství v Opavě, 3. 4. 1923.

seznam nejdůležitějších ustanovení,⁴⁸ která „skoro pravidelně“ na shromážděních „v úvahu přicházejí“.⁴⁹ Kromě paragrafů 1–3, 11, 14, 15, 16 a 20 zákona na ochranu republiky zmiňoval seznam také paragraf 300 trestního zákona, který sankcionoval „pobuřování proti úřadům státním nebo obecním, proti jednotlivým orgánům vlády“, tiskový zákon č. 8 ř. z. z roku 1863 a zmíněný zákon proti útisku z roku 1921. Takzvaný výpraskový patent na tomto seznamu již chybí.⁵⁰

Zákon na ochranu republiky nerozšiřoval trestní pravomoci politických (či státně policejních) úřadů v oblasti shromažďovacího práva.⁵¹ V praxi jej měla politická správa používat především k cenzuře a intervencím na shromážděních. Výklad, co „ochrana republiky“ na prvomájových plakátech, transparentech, v projevech či divadelních hrách znamená, se v té době již sjednocoval díky stále propracovanějším instrukcím prezidia ministerstva vnitra. Ministerstvo vyhodnocovalo hlášení nižších instancí v jednotných formulářích, okresním úřadům v opačném směru rozesílalo všeobecné instrukce se vzory zakázaných hesel.⁵²

Při cenzuře nápisů na shromážděních se nejčastěji objevují odkazy na § 14 zákona na ochranu republiky (rušení obecného míru), který zapovídá veřejné

48 Seznam doprovázel index hlavních pojmů zákona na ochranu republiky a odkazy na publikace, v nichž zákon vysvětlovaly právnické autority. Mimořádně publikace byly k dispozici pouze v češtině, a to přes četné dotazy prvoinstančních orgánů i samospráv ohledně dalších jazykových mutací. SOkA Opava, fond OÚ Opava, kart. 1071, Index k zákonu na ochranu republiky; SOkA Kladno, fond OÚ Kladno, Prezidiální spisy, 1922–1923, kart. 17, inv. č. 787–788; Prezidium ministerstva vnitra odkazovalo na příručky Josef LEPŠÍK, *Zákon na ochranu republiky. S důvodovou zprávou*, Praha 1923 a Albert MILOTA, *Zákon na ochranu republiky*, Kroměříž 1923. SOkA Opava, fond OÚ Opava, kart. 1071, Presidium zemské správy politické ve Slezsku všem okresním správám politickým ve Slezsku, v Hlučíně, purkmistrovskému úřadu v Opavě, magistrátu ve Frýdku, policejnímu ředitelství v Moravské Ostravě a v Opavě a všem oddělením zemské správy politické v Opavě, 17. 4. 1923; Tamtéž, Prezidium zemské správy politické Okresní správě politické v Opavě, 16. 5. 1923.

49 SOkA Kladno, fond OÚ Kladno, Prezidiální spisy, 1922–1923, kart. 17, inv. č. 787–788, Presidium zemské správy politické v Praze pánům přednostům všech okresních správ politických a politických expositur, presidiu policejního ředitelství v Praze, Plzni a Liberci a panu správci policejního komisařství na Kladně a v Chebu, 6. 4. 1923.

50 Tamtéž, Prezidiální spisy 1927–1928, kart. 20, Prezidium zemské správy politické v Praze pánům přednostům všech okresních správ politických a politických expositur, prezidiu policejního ředitelství v Praze, Plzni a Liberci a panu správci policejního komisařství na Kladně, v Chebu, Karlových Varech, Mariánských Lázních a v Ústí n/L, 23. 4. 1927.

51 Trestní pravomoci politických úřadů zákon rozšiřoval na prvoinstanční úrovni v otázce odevzdávání zbraní nebo odstranění pomníků a na druhoinstanční úrovni ohledně zastavení periodik, § 13, 26, 34.

52 Zemský archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, kart. 268, sign. I – 100/468, Prezidium zemské správy politické ve Slezsku. Okresním správám politickým ve Slezsku, policejním ředitelstvím v Opavě a v Mor. Ostravě. 23. 4. 1927.

„pobuřování“ proti státu, jeho vzniku, samostatnosti nebo demokraticko-republikánské formě (trestáno soudní mocí až dvěma lety vězení). Co se týče povolování napsíů týkajících se Sovětského svazu, samo heslo „Ať žije Sovětský svaz!“ bylo nezávadné, avšak pokud bylo jakkoli propojeno například s textem „Ať žije světová revoluce!“, jednalo se již o přečin podle zmíněného článku.⁵³ Vzorový způsob cenzurních zásahů soustředících se na ochranu státních institucí a jejich představitelů, rozesílaný v oběžnících politické správy, pak ukazuje zcenzurovaná prvomájová rezoluce KSČ z roku 1923 (cenzurované pasáže jsou přeškrtnuty): „Koaliční strany, které přivedly republiku tvořenou se slavnostními hesly protikapitalistickými, demokratickými a pokrokovými do těchto poměrů, chtějí svou ~~zhoubnou vládu udržeti mimořádnými opatřeními~~ proti opozičnímu hnutí a zejména proti komunistické straně. ~~Koaliční vláda tím, co doposud způsobila, a tím, co připravuje, znamená sama největší nebezpečí pro republiku a její budoucnost.~~“⁵⁴

Pokud bylo při cenzuře často odkazováno na § 14 zákona na ochranu republiky (rušení obecného míru), podle druhého a třetího článku tohoto paragrafu měl být potrestán šesti měsíci, resp. až jedním rokem vězení také ten, kdo by veřejně popuzoval k „zášti“, „násilnostem“ nebo „jiným nepřátelským činům“ proti „jednotlivým skupinám obyvatelů pro jejich národnost, jazyk, rasu nebo náboženství nebo proto, že jsou bez vyznání“. Právě tento druh skutkové podstaty se objevuje v kauze z Brna z roku 1926, zmíněné v úvodu článku. Tamní případ totiž začal prací policejních informátorů, kterým se podařilo v předstihu zjistit znění komunistických transparentů, načež politická správa po konzultaci se státním zastupitelstvím zakázala použít transparent s nápisem „Smrt fašistům – Tod den Faschisten“.⁵⁵ Kromě ochrany státní autority tak byly nepřípustné

53 Tento vzorový příklad zásahu policejního komisařství z Karlových Varů koloval v oběžnících politické správy v roce 1927, SOkA Kladno, fond OÚ Kladno, Prezidiální spisy 1927–1928, kart. 20, Prezidium zemské správy politické v Praze pánům přednostům všech okresních správ politických a politických expozitur, prezidiu policejního ředitelství v Praze, Plzni a Liberci a panu správci policejního komisařství na Kladně, v Chebu, Karlových Varech, Mariánských Lázních a v Ústí n/L, 23. 4. 1927. Podobně Státní oblastní archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Prezidiální spisy, sign. I – 100/486, kar. 268, oslavy 1. května 1927. Stejný princip v cenzuře byl uplatňován plošně i v dalších letech, viz např. MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 3118, „Povolená hesla“, 1935.

54 SOkA Lovosice, fond Okresní archiv Litoměřice, pres. spis č. 553, kart. 41, cenzura. Tamtéž, okresní komisař místní organizaci KSČ, 27. 4. 1923.

55 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 2267, Policejní ředitel v Brně Předsednictví zemské správy politické v Brně, 30. 4. 1926. Tamtéž, Státní zastupitelství v Brně Policejnímu ředitelství v Brně, 25. 5. 1926.

výslovné výhrůžky či přání smrti komukoli, jako například „...až k vyhubení všech vykořisťovatelů!“⁵⁶ a podobně.⁵⁷

Organizační zákon, posílení pravomocí okresních hejtmánů?

O takzvaném organizačním zákonu (č. 125/1927 Sb.) základní literatura uvádí, že v otázkách veřejného pořádku posiloval trestně správní pravomoci politické správy.⁵⁸ Nebezpečí přílišných pravomocí okresních hejtmánů, či policejních ředitelů a komisařů, viděla v zákoně tehdejší politická opozice, která především upozorňovala na jeho vágní formulace. Němečtí nacionálové varovali před svévolí „vysoce přemoudrého neomylného pana okresního hejtmána“ a komunisté se přidávali s otázkou, „jak to teprve bude ve vážných otázkách, při schůzích, na dělnických demonstracích, při stávkách!“⁵⁹ Navrhovatelé zákona z vládní koalice nepopírali posílení pozice představitelů prvních instancí politické správy. Prostor, který zákon vytvářel, nazývali „kaučukový“ a v jeho flexibilitě viděli výhody: stát působil v různorodých regionech a jeho zástupci potřebovali pro své působení manévrovací prostor.

V otázkách shromažďovacího práva byl klíčový druhý článek zákona, který ukládal ministerstvu vnitra a jemu podřízeným politickým úřadům povinnost „bdíti nad veřejným pořádkem, klidem, bezpečností a veřejnou mravností“. Na něj pak navazoval třetí článek, podle něhož mohly prvoinstanční politické úřady ve svých obvodech vydávat (vyjma případy v kompetenci zemského úřadu) příkazy a zákazy „nutné“ ve „veřejném zájmu“, a to jak ve formě „všeobecných nařízení, tak i pro jednotlivé případy“. Jejich nedbání pak samy trestaly pokutou od 10 do 5000 Kč, nebo odnětím svobody od dvanácti hodin do čtrnácti dnů. Stejný postih

56 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 3118, Výměr, Policejní ředitel Sekretariátu IX. kraje KSČ, k rukám p. Josefa Jurana, 26. 4. 1935.

57 Naopak když v roce 1923 v Litoměřicích řečník na shromáždění Německé nacionálně-socialistické strany dělnické prohlásil: „V boji našem proti židům jsou jenom dvě možnosti, buď zvítězí naše strana, nebo židé“, napsal okresní komisař o schůzi zprávu, že nebyla dána příčina k zakročení a jeho nadřízená instance tento postup schválila. SOkA Lovosice, fond Okresní archiv Litoměřice, pres. spis č. 553, kart. 41, Relace, 2. 5. 1923, veřejná schůze Německé nacionálně-socialistické strany dělnické v Litoměřicích.

58 Jan JANÁK – Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích. Od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 352–353.

59 Schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění československého z 30. 6. 1927, <http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/092schuz/s092001.htm> (14. 5. 2019).

mohly navíc ukládat (bez újmy stíhání soudního) za „všeliké nepřístojné jednání nebo chování na místech veřejných nebo veřejně přístupných“.

Pokud však organizační zákon přiznával prvoinstančnímu úřadu politické správy (například okresnímu hejtmanu) určitý status autonomního aktéra, existoval tu značný rozpor mezi teorií a praxí. Teoreticky byla pozice okresního hejtmána posílena. V praxi ovšem prostor, v němž mohl sám vykládat a používat znění organizačního zákona, primárně určovalo a kontrolovalo prezidium ministerstva vnitra. Pravomoci prvních instancí ohledně organizačního zákona proto bude třeba zařadit do kontextu struktury politické správy.

Na jedné straně zákon zjednodušil komunikaci s pořadateli shromáždění. Zatímco před jeho přijetím museli okresní hejtmané či policejní ředitelé v povolovacích výměrech odkazovat žadatele na řadu norem a prováděcích nařízení, nyní už jim stačilo u jednotlivých bodů paušálně odkazovat na „smysl článku 3 organizačního zákona“. Například v Brně v roce 1935 pořadatel komunistického prvomájového shromáždění obdržel povolovací výměr, v němž policejní ředitel cenzuroval část nápisů na transparentech, zapovídal účast vojáků, dětí a mládeže na shromážděních, zakazoval užívání neodsouhlasených stejnokrojů nebo trubkových signálů a zapovězena byla také organizovaná účast politických emigrantů – a všechny tyto zákazy již odkazovaly pouze na „smysl“ zmíněného třetího článku zákona.⁶⁰ Co se však týče autonomie v rozhodování policejního ředitele, nic z těchto zákazů nebyla jeho iniciativa, všechny body vycházely z přesných instrukcí prezidia ministerstva vnitra. První instance politické správy totiž postupně dostávaly před každým významným výročím stále propracovanější oběžníky se seznamem důležitých prováděcích nařízení, příklady pro cenzuru a instrukce, v jakém smyslu mají v kontextu bezpečnostní situace státu postupovat.

Pravidla tedy vycházela z prezidia ministerstva vnitra a druhoinstanční prezidia zemských úřadů působila jen jako převodní páky k okresním úrovním. Účast vojáků na politických shromážděních byla sice zakazována už od vzniku československého státu,⁶¹ prezidium ministerstva vnitra však od poloviny dvacátých let dále zakazovalo také účast dětí a mládeže, od třicátých let byly zapovídaný trubkové signály, zpříšňovala se povolení k nošení uniforem (viz níže) a od stejné doby se zakazovalo, aby na manifestacích vystupovali emigranti

60 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 3118, Vládní rada a policejní ředitel Kráčmar, výměr sekretariátu IX. Kraje KSČ, k rukám pana Josefa Jurana, 26. 4. 1934 a 26. 4. 1935. Tamtéž, Okresní policejní komisařství v Husovicích Politické organizaci KSČ v Husovicích v zastoupení panem Janem Pillerem, 29. 4. 1932.

61 Výnos ze dne 19. 4. 1919, č. 4694/pres.

v organizovaných skupinách nebo používali vlastní odznaky, nápisy a standarty, což bylo interpretováno jako vměšování do záležitostí cizích států.

Ohledně cenzurních trendů třicátých let, určených prezidiem ministerstva vnitra, byla v tomto ohledu typická situace v Jílovém v roce 1937, kdy shora instruovaný okresní hejtman povolil nést v komunistickém průvodu obraz Klementa Gottwalda, avšak zakázal obrazy Stalina a Dimitrova, „ježto by byl porušen veřejný klid a pořádek, protože se jedná o představitele politických směrů v jiném státě a veřejné uctívání těchto představitelů bylo by vměšováním se do politických poměrů země, jíž jsou příslušníci“.⁶² Zakazovány tak byly plošně portréty i karikatury německých či sovětských politiků,⁶³ zatímco obrazy Lenina byly povolovány zřejmě proto, že byl již po smrti.⁶⁴

Intence prezidia ministerstva vnitra také výslovně zakazovaly jakékoli odkazy na občanskou válku ve Španělsku⁶⁵ nebo situaci v Rakousku. To dokládá mj. případ z Podmokel u Děčína z roku 1934, kde při řazení prvomájového průvodu německých a českých sociálních demokratů shledal intervenující úředník okresního úřadu jako nepřípustných devět cedulí se jmény příslušníků sociálnědemokratického Schutzbundu, popravených tehdy ve Vídni. Cedule byly ozdobeny dlouhým černým flórem a před nimi měla být nesena velká tabule: „Die Toten Freiheitskämpfer marschieren mit uns“. Okresní hejtman dal během telefonické konzultace intervenujícímu úředníku pokyn, aby tuto tabuli zakázal. To však pořadatelé manifestace odmítli, načež začal dav provolávat: „Skandal, die Behörden schützen die Hakenkreuzler.“ Hlavní pořadatel, vedoucí okresní zprostředkovatelný práce, s odkazem na svou funkci a dobrý vztah k okresnímu hejtmanovi žádal úředníky o důvody zákazu. Když však uvedli pouze vágní formulaci organizačního zákona, že „toho vyžaduje veřejný klid a pořádek“, hlasitě protestoval: „Dass sind keine Gründe für mich, die müssen mir genau angegeben werden. Ich werde übermorgen zum Bezirkshauptmann gehen und ich werde ihm meine Meinung sagen.“ Úředníci se proto rozhodli netrvat na svém pokynu, což ve

62 NA, Prezídium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 235, 3, Okresní úřad v Jílovém Okresnímu výboru KSČ, k rukám důvěrníka p. Jos. Hozmana, 28. 4. 1937.

63 Tamtéž, kart. 235, 5, Policejní ředitelství v Praze, přehled průvodů, táborů lidu a veřejných schůzí dne 1. května 1937, dat. 24. 4. 1937.

64 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 3118, Seznam hesel KSČ, zakázaných policejním ředitelstvím v Praze, 1936.

65 NA, Prezídium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 235, 3, Prezídium zemského úřadu v Praze, oběžník pánům přednostům všech okresních úřadů, policejních ředitelství, státních policejních úřadů a jich expositur v zemi české, 29. 4. 1937.

své zprávě zdůvodnili tím, že by při neuposlechnutí muselo podle služební instrukce „zakročití četnictvo zbrání“, přičemž okolnosti byly citlivé patrně tím, že se jednalo o manifestaci německé státotvorné strany.⁶⁶ Okresní hejtman se sice snažil o mírný postup, situaci však nenechalo bez povšimnutí prezidium ministerstva vnitra, jenž nařídilo, aby byl pořadatel potrestán administrativně a případ byl neprodleně předán státnímu zastupitelství.⁶⁷

Pokud byl v prvních dvou letech československého státu kladen důraz na samostatnost v rozhodování a iniciativu okresních hejtmanů, podmokelský příklad ukazuje odlišnou situaci – zemská instance politické správy již působila pouze jako převodní páka mezi ministerstvem a okresem. Okresní hejtman, který se v Podmoklech snažil postupovat mírně, tak musel na výzvu ministerstva vnitra udělit pořadateli administrativní trest. Na základě organizačního zákona mu sice udělil pokutu 500 Kč, která v rámci možných sankcí a v porovnání s podobnými případy zcela jistě patřila mezi nižší tresty.⁶⁸ Nicméně to, že na základě instrukcí shora zakázal právě zmíněné tabule, že případ popsal v předtištěných formulářiích, načež byl nadřízenými instancemi vyzván k potrestání pořadatele, ukazuje, jakým způsobem byl limitován prostor, který měl teoreticky k dispozici, a to přes své pravomoci na základě organizačního zákona.

Prameny obsahují také řadu příkladů, kdy naopak mohl mít okresní úředník negativní vztah k pořadateli. Několik dní před Prvním májem 1936 potvrdil zemský úřad v Praze výměr slánského okresního úřadu, který trestal komunistického agitátora Adolfa Štastného deseti dny odnětí svobody za to, že na Slánsku rozšiřoval tiskoviny se závadným obsahem. Když byl Štastný odvážen do vězení okresního soudu (tam byly obvykle odpykávány i tresty za přestupky udělené politickou správou), srotil se kolem četnické eskorty asi dvousetčlenný dav, přičemž několik lidí se dokonce přetahovalo s četníky o karabiny. Muž ve funkci okresního hejtmana, úřadující vrchní komisař politické správy Emil Štirský, proto na základě třetího článku organizačního zákona zakázal prvomájové oslavy ve Slaném. K 1. květnu vydal rovněž příkaz k zesílení okresní četnické stanice na 50 mužů z okolních četnických stanic, přičemž nechal už v předvečer svátku strážit vchody do města. Hlavní komunistická prvomájová manifestace v okrese se proto přesunula do Nového Strašecí, i tam však dozorující úředníci intervenovali, administrativně byla stíhána část pořadatelů kvůli zakázaným transparentům a část

66 Tamtéž, kart. 237, 1, Okresní úřad v Děčíně Prezidiu zemského úřadu v Praze, 2. 5. 1934.

67 Tamtéž, Prezidium zemského úřadu v Praze, oslavy 1. května 1934 v Děčíně.

68 Tamtéž, Okresní úřad v Děčíně Prezidiu zemského úřadu v Praze, 11. 7. 1934.

pořadatelů také za to, že na řečnické tribuně nesmekla pokrývka z hlavy v momentě, kdy v jiné části náměstí hrála sociálnědemokratická kapela státní hymnu, zatímco při Písni práce ji „provokativně“ smekla.⁶⁹

Komunisté celý postup prezentovali jako svévoli přednosta okresního úřadu, poukazovali na osobní rovinu sporu mezi ním a zatčeným komunistickým agitátorem a na skutečnost, že komisař Štirský je v úřadu nový a respekt si vynucuje přehnanou represivní iniciativou.⁷⁰ Nelze zjistit, jak se nový přednosta choval v každodenním kontaktu s občany, nicméně co se týče jednotlivých bodů jeho postupu, i zde měla případná svévole své limity: zatčení Štastného vycházelo z rozhodnutí odvolací, zemské instance politické správy. Poté, co byly před Prvním májem napadeni davem četníci, Štirský konzultoval bezpečnostní situaci v okrese písemně i telefonicky vždy se svými nadřízenými, přičemž závažné rozhodnutí uzavřít 1. května okresní město vyšlo právě z těchto porad a koncentraci četnictva ve Slaném musela rovněž posvětit nadřízená, zemská instance. Co se pak týče zákroku proti „závadným“ transparentům, šlo konkrétně o nápis „Sověty všude“, který byl dokonce jako vzorový opakovaně a výslovně zakazován v instrukcích prezidia ministerstva vnitra. Jedinou otázkou tak zůstává z dnešního pohledu poněkud přísný zákrok proti nesejmutí pokrývek hlavy při hraní státní hymny, vyhodnocený jako „nepřístojné chování na místě veřejném“ podle třetího článku organizačního zákona.⁷¹ I v tomto bodě se však zdá, že se případ nevymykal z tehdejší praxe. V pramenech z druhé poloviny třicátých let se objevují případy, kdy byly za stejný prohřešek administrativně trestány i manifestující občané, tedy nikoli jen pořadatelé, jako například 1. května 1937 v Jindřichově Hradci pokutami od 30 do 80 Kč, a je tedy pravděpodobné,⁷² že i v této otázce existovala určitá, pravděpodobně telefonicky předaná instrukce prezidia ministerstva vnitra.

Pokud nicméně ve veřejnosti přetrvával obraz okresního hejtmána jako „mocného pána svého obvodu“, mohlo to být dáno i tím, že za jeho výměry nebyl vidět právě onen vnitřní mechanismus politické správy. Opakovaně například prezidia zemské správy politické zakazovala okresním úřadům odvolávat se při komunikaci s veřejností na instrukce vyšších instancí. Jestliže v otázkách cenzury vyšší instance opravila ve vnitřní komunikaci původní výměr okresního hejtmána,

69 Více k tomuto případu viz Pavel HORÁK, *Role okresního hejtmána při oslavách státních svátků v meziválečném Československu*, in: M. Klečáček (ed.), *Úředník sluhou mnoha pánů?*, s. 173–195.

70 Tamtéž, s. 182–184.

71 SOkA Kladno, Okresní úřad Slaný, Katalog prezidiálních spisů, 1369–36, Závady.

72 NA, Prezidium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 235, 4, Oslavy dne 1. května 1937, Okresní úřad v Jindřichově Hradci Prezidiu zemského úřadu 30. 7. 1937.

který byl již vydán pořadatelům shromáždění, nesměl se okresní hejtman při opravě tohoto svého původního výměru odvolávat na pokyn shora, nýbrž měl vystupovat tak, jako kdyby rozhodnutí změnil on sám.⁷³ Ostatně pro případný spor ohledně jakéhokoli výměru první instance by nebylo vhodné, pokud by při odvolání se proti verdiktu k vyšší instanci pronikla na veřejnost zpráva, že za oním výměrem stojí právě druhoinstanční úřad, který má o odvolání nyní rozhodnout. Navenek či na pohled zvnějšku tak autorita okresních hejtmanů nebyla snižována, prakticky se však prostor pro jejich samostatný postup a rozhodování, alespoň v bezpečnostních záležitostech, neustále zužoval.

Rozměr úředních intervencí

Ve třicátých letech ministerstvo každoročně rozesílalo již velmi podrobné, mnohastránkové cenzurní klíče s příklady hesel povolených, zakázaných a částečně povolených, která nesměla být použita za okolností, při nichž by jimi bylo podněcováno k „rušení obecného míru“. Co to znamenalo, ukazuje případ ze Židenic z roku 1935, kdy bylo dělnickému ochotnickému spolku částečně zcenzurováno prvomájové uvedení hry *Jeden* od Marie Čebišové, a to mimo jiné se zákazem věty: „Kdyby raději místo gól křičeli všichni [fanoušci]: My máme hlad!“⁷⁴

Zakazována byla nadále přímá kritika vlády a jejích rozhodnutí či jakékoli výzvy k revoluci. Zde je výběr několika příkladů, které v roce 1935 kolovaly jako vzorové přes oběžníky zemských úřadů:

Povoleno: Bohaté církvi vzíti a chudým dát!

Zakázáno: Chceme-li pomoci chudým, musíme vzít bohatým!

Povoleno: Pryč s imperialistickými válečnými štváči – za obranu SSSR!

Zakázáno: S fašistickými generály neporazíme fašismus.

Povoleno: Pryč s obilním a živočišným monopolem!

73 Například v Teplicích-Šanově v roce 1927 vydala německá sociální demokracie plakát s větou: „Wir rufen euch zum Kampf gegen die Henker der Demokratie, gegen die Räuber des Wahlrechtes.“ Přestože byl plakát okresní správou politickou v Teplicích-Šanově shledán nezávadným, upozornil prezident zemské správy politické v Praze, že se věta vzhledem k tomu, že se právě před tím mluví o „reaktionäre Bürgerregierung“, nehodí „k veřejnému rozšiřování“. Státní oblastní archiv v Opavě, fond Policejní ředitelství v Moravské Ostravě, Prezidiální spisy, sign. I–100/486, kar. 268, Oběžník „Oslavy 1. května 1927“. Podobně byl korigován hořovický okresní hejtman v roce 1933, NA, Prezidium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 232, 2, „Oslavy 1. května 1933, Hesla na standarty“ a násl.

74 MZA, fond Policejní ředitelství Brno B 26, kart. 3118, Výměr Okresního policejního komisařství v Husovicích spolku Dělnický dům v Židenicích, k rukám p. Fr. Kolečkáře, 29. 4. 1935.

Zakázáno: Já věřím agrárníkům, že budu oddlužen (nad tím vyobrazený veliký vůl).

Povoleno: Pokrokoví lidé trvají na zrušení diplomatických styků s Vatikánem.

Zakázáno: Církev je v prvních řadách válečných štváčů!

Povoleno: Karikatura břichatého kapitalisty s nápisem: Já volím Národní sjednocení!

Nepovoleno: My tři králové jdeme k vám, fašismus, válku neseme vám! (s vyobrazením Kramáře, Stříbrného a Mareše).⁷⁵

Pro představu, jak četné byly úřední zásahy přímo v terénu, lze využít vzácně ucelenou statistiku z 1. května 1934 (tabulka č. 1). Ta sice neuvádí důvody zásahu, přesto nám tato čísla poskytují alespoň rámcový přehled o shromážděních politických stran, které toho roku pořádaly manifestace plošně, a to ve vyhrocené atmosféře vrcholu či doznívání hospodářské krize.

Tab. č. 1⁷⁶

Počty konaných shromáždění a intervencí na nich v roce 1934

	Počet shromáždění celkem/Čechy/Morava a Slezsko	Počet intervencí celkem/Čechy/Morava a Slezsko
Komunisté	104/78/26	103/77/26
Českoslovenští a němečtí sociální demokraté	107/76/31	30/13/17
Českoslovenští národní socialisté	63/51/12	13/5/8
Sudetendeutsche Heimatfront	25/18/7	17/12/5
Národní demokraté	17/9/8	7/1/6

Rozpuštěná či rozeznaná shromáždění se v roce 1934 týkala pouze manifestací KSČ. V Čechách jich bylo jedenáct a na Moravě dvě. V Berouně byl rozpuštěn tábor komunistů a vyklizeno náměstí, protože se ozývaly pokřiky „Proti válce revolucí“. Poté, co prý pořadatel ztratil kontrolu nad shromážděním, zakročilo četnictvo

⁷⁵ Tamtéž, Výměr, Policejní ředitel Sekretariátu IX. kraje KSČ, k rukám p. Josefa Jurana, 26. 4. 1935.

⁷⁶ Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond KPR I, 1918—1938, D 5962, zprávy o průběhu oslav.

obušky. V Uhříněvsi byl rozpuštěn tábor pro výroky řečnice, stejně jako v Kostelci nad Orlicí nebo v Moravské Ostravě, kde bylo následně pozatýkáno 21 lidí a dva členové policejní stráže lehce zraněni. Pro „nedodržení programu“ byly úředně rozpuštěny manifestace v Luži u Vysokého Mýta, ve Skutči nebo v Klatovech, shromáždění ve Žďáru nad Sázavou bylo rozpuštěno po třech napomenutích řečníka. V Týništi nad Orlicí a Lomnici nad Popelkou byl tábor lidu rozpuštěn kvůli čtení úředně neodsouhlasené rezoluce. V Kladně byl tábor rozpuštěn pro výrok řečníka: „Ať žije boj za diktaturu proletariátu“, přičemž tam po neuposlechnutí úřední výzvy k rozchodu zakročila stráž obušky a pět strážníků bylo lehce zraněno kamením. V Pečkách byl tábor rozpuštěn po opakovaném napomínání řečníka, který žádal, aby byl odhlasován protest proti policejnímu ředitelství v Praze za „vydání tří rumunských soudruhů do rukou krvavého rumunského teroru“. Protože po pokynu k rozpuštění mluvit nepřestal, četnictvo tábor rozehnilo a sedm osob zadrželo pro veřejné násilí, shluknutí a urážku stráže. Ve Slaném byl tábor rozpuštěn pro výrok „Pracovní tábory jsou koncentrační tábory“ a následné nepřístojné pokřiky. Politická správa předem nepovolila jedno komunistické shromáždění, a to v Podmoklech. V Novém Jičíně pak nemohli komunisté uspořádat tábor lidu proto, že jim tamní samospráva nepropůjčila náměstí.⁷⁷

Písně, odznaky, vlajky, uniformy

Do roku 1930 je na fotografiích z nacistických manifestací v Československu vidět všudypřítomná symbolika: prapory a vlajky s hákovými kříži či hajlující dav.⁷⁸ Průvody a tábory nacionálních socialistů v Československu, rámované hnědými stejnokroji, zakazovala československá státní moc plošně od roku 1931 (první instance k tomu měly využívat § 6 shromažďovacího zákona).⁷⁹ Činnost Německé národně socialistické strany dělnické a Německé národní strany byla úředně zakázána o dva roky později. Roli státem zakázaných německých negativistických stran následně ovšem převzal obezřetnější politický projekt Konrada Henleina vystupující alespoň navenek jako prostátní hnutí a k této nové kvalitě už politická správa musela přistupovat daleko nuancovaněji. Zatímco nacisté až do nástupu

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Friedrich HEISS, *Das Böhmen und Mähren Buch. Volkskampf und Reichsraum*, Amsterdam – Berlin – Wien 1943, s. 246–249.

⁷⁹ Kupř. NA, Prezídium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 231, 3, Okresní úřad v České Lípě straně NSDAP, k rukám p. předsedy Mittheise, řezníka v České Lípě, 21. 4. 1933.

Hitlera k moci v Německu První máje vnímali jako marxistickou tradici, od roku 1933 musela československá politická správa reagovat na situaci, kdy Hitler využil propagandistický potenciál 1. května a učinil z něj v Německu státní svátek. Henleinovo hnutí stejně jako nacisté v Německu s enormním úsilím vyjadřovalo uznání nad hodnotou fyzické práce. První květen Konrad Henlein objasňoval jako den uctění německého pracujícího člověka a jeho tvůrčích sil.⁸⁰

Československá politická správa promýšlela hru symbolů a jejich moc, z hudby na táborech Sudetoněmecké strany povolovala marš Carla Teikeho *Alte Kameraden*, jeden z nejpobulárnějších a nejhranějších německých vojenských pochodů z konce 19. století, či *Weit laßt die Fahnen wehen*, bojovou píseň z roku 1917 o landsknechtské žoldnéřské tradici, a v pořádku z pohledu úřadů byly rovněž wagnerovské motivy. Zapovídány byly ovšem pochody armády habsburské monarchie a pruské vojenské marše.⁸¹ Zakazovány byly již také nacistické písně. Když například v Rumburku a v Jablonci nad Nisou 1. května 1933 zazněla na uzavřené schůzi nacistů neoficiální hymna nacistického Německa *Horst Wessel Lied*, bylo několik zpívajících administrativně odsouzeno za „nepřístojné chování“ podle článku tři organizačního zákona k sedmi dnům odnětí svobody (všichni se následně odvolali k zemskému úřadu).⁸² Podle rozesílaných oběžníků okresním úrovním měly být tolerovány jako označení manifestujících dubové listy, intervenující úředníci však měli zásadně potírat nošení chrp nebo jejich prodej: chrpou, nejoblíbenější rostlinou císaře Viléma, se původně zaštiťovalo všenněmecké hnutí, v letech 1934 až 1938 ji ovšem v Rakousku nosili jako spiklenecké označení sympatizanti nacistické strany.⁸³

Pravomoc první instance politické správy regulovat používání symboliky byla v roce 1936 posílena přijetím poměrně obsáhlého zákona č. 269/1936 Sb. „o užívání vlajek, znaků a jiných symbolů, jakož i stejnokrojů a odznaků, a o opatřeních proti závadným označením“. Zákon komplexně upravoval dosavadní legislativu a pro praxi na veřejných shromážděních byl zásadní zejména sedmý paragraf o „připustnosti a způsobu užívání státních a jiných symbolů“. Podle jeho druhého článku nesměly být užívány jakékoli symboly, které by se vzhledem ke svému „rázu“ nebo vzhledem ke způsobu užití jevíly „jako projev proti vzniku,

80 P. HORÁK, *První máj*, s. 248–249, 256–259.

81 NA, Prezidium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 235, 3, Okresní úřad v Kadani p. Oskaru Putzovi, funkcionáři sudet. strany v Kadani, 24. 4. 1937.

82 Tamtéž, kart. 231, 3, „Oslavy 1. května 1933“, Rumburk, Jablonec nad Nisou, popř. Liberec a další.

83 Např. NA, Prezidium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 235, 2, Relace o průvodu a táboru SdP v Houstoni 1. května 1936.

samostatnosti, celistvosti, jednotnosti nebo demokraticko-republikánské formě Československé republiky nebo jako projev neúcty ke státní vlajce nebo státnímu znaku, nebo mohl-li by užitím symbolu býti ohrožen veřejný klid a pořádek“ (to samé platilo pro nošení odznaků). Přechodně bylo možné veřejně vyvěšovat jiné vlajky než státní, pokud by byly zároveň vyvěšeny nejméně ve stejném počtu a na předních místech státní československé vlajky alespoň stejné velikosti a úpravy (čl. 3). Co se týče vlajek přímo v průvodech a na táborech lidu, pokud v nich bylo užito jiných vlajek než státních, muselo být „zároveň na čelném místě užito alespoň jedné vlajky státní důstojné úpravy a větších rozměrů, než jsou rozměry použitých vlajek jiných“ (čl. 4). Podle trestního ustanovení mohly okresní nebo policejní úřady porušení těchto pravidel trestat pokutou do 20 000 Kč, nebo vězením do dvou měsíců.

Přijetí zákona nepodpořila tehdejší opozice. Komunistický poslanec Jan Šverma ve věcné části svého projevu argumentoval, že si úctu k symbolům nelze vynucovat zákonem („Vzpomeňte si, jak staré Rakousko na konci své existence věšelo černožluté prapory na každý kandelábr – a přece byly tyto prapory jen rubášem jeho smrti“) a poslanec Sudetoněmecké strany (SdP) Hans Neuwirth prohlásil, že § 7 v podstatě znemožňuje používat vlastní prapory vlády „nemilým stranám“, což podle něj odporuje „postavení stran ve veřejném životě“. Zpravodaj Ferdinand Richter, poslanec československých národních socialistů, připomněl poslancům Sudetoněmecké strany pasivitu v ústavně-právním výboru a dotázal se Neuwirtha, co míní tím, když „pléduje“ za zrušení § 7, zda by měly být tolerovány vlajky a symboly „výslovně namířené“ proti „všem [našim] velkým statkům“.⁸⁴

Přestože ustanovení sedmého paragrafu spíše upřesňovala dosavadní pravidla pro používání vlajek a praporů, prameny ukazují, že v roce 1937 politická správa na jeho základě začala tato pravidla vynucovat systematicky, důsledně a plošně. Vedení SdP v roce 1937 muselo nařídít, pokud chtělo na manifestaci použít vlastní vlajky, aby v čele jejich prvomájových průvodů byla nesena státní československá vlajka. Jedním z mnoha příkladů je pak situace z Kaplice, kdy byl tamní člen okresního vedení SdP Guschlbauer potrestán okresním hejtmanem osmi dny vězení pro skutkovou podstatu 4. odstavce sedmého paragrafu zákona, neboť neobstatal, ačkoli byl předem úředně upozorněn, důstojnou státní vlajku, zejména ve srovnání s ostatními v průvodu nesenými vlajkami a prapory, a „neučinil také nutných opatření k bezpečnému zajištění vlajky na nosné tyči“. Podle vyjádření okresního hejtmana nastalo snížení důstojnosti také tím, že nesení státního symbolu

84 Schůze Poslanecké sněmovny Národního shromáždění československého z 15. 10. 1936, <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/062schuz/s062001.htm> (14. 5. 2020).

v průvodu bylo svěčeno osobě již čtyřikrát soudně trestané. Hrubá nedbalost byla prý patrná také kvůli narychlo sehnanému a sešitému materiálu, který členové SdP připevnili k tyči pouze jedním hřebíkem, „ačkoliv byl poměrně silný vítr, takže Guschlbauerovi musilo býti známo, že upevnění je naprosto nedostatečné a že tímto jednáním může snadno dojít ke spadnutí vlajky, a tak býti způsobeno veřejné pohoršení ve smyslu druhého odstavce třetího článku organizačního zákona“.⁸⁵

Případy zásahů „podle smyslu ustanovení sedmého paragrafu“ zákona č. 269/36 Sb. se týkaly také komunistických manifestací. V oběžnících politické správy například koloval zákaz aktu vztyčování a snímání rudé vlajky, což bylo zdůvodněno tím, že u aktu snímání rudé vlajky byla obvykle zpívána *Internacionála* (v té době státní hymna Sovětského svazu), a protože by muselo být souběžně takto manipulováno také s vlajkou státní, nebylo by možné „trpěti“ zaznění *Internacionály* při snímání symbolu československé státnosti.⁸⁶ Zcela ojedinělou iniciativu nad rámec pokynů vyšších instancí pak představuje zákrok přednosta kadaňského okresního úřadu Václava Masopusta, který zakázal jakoukoli vlajkovou výzdobu ve městě ve dnech 30. dubna až 2. května 1937. Když byl poté zemským úřadem požádán o vysvětlení, mimo jiné uvedl, že „není pro státní vlajku důstojno ani vhodné, aby dávala slavnostní ráz“ případným „projevům protistátním“ a že jen „nepatrná část majitelů domů má státní prapor, z čehož bylo zřejmo, že město bude vyzdobeno jen prapory modrobílými, což by znamenalo porušení zákona vlajkového“. Takový postup okresní správy byl ovšem na rozdíl od dvou předešlých příkladů výjimkou a okresní hejtman si musel výklad § 7 následně ujasňovat v rozsáhlé komunikaci s nadřízenými orgány.⁸⁷ K samostatné iniciativě okresních hejtmanů tohoto druhu už neměl být v hierarchii politické správy prostor.

„Rizikové“, pohraniční okresy dostávaly před blížícím se svátkem oběžníky se speciálním zadáním, které se týkalo otázek přeshraničního pohybu i používání identitárních prvků jako pochodní, odznaků či uniforem.⁸⁸ Prezidium ministerstva vnitra ve třicátých letech omezovalo na První máje oproti letům dvacátým

85 NA, Prezidium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 235, 3, Okresní úřad v Kaplici, Zpráva Prezidiu zemského úřadu v Praze, 10. 5. 1937.

86 Tamtéž, Prezidium zemského úřadu v Praze, Oběžník pánům přednostům všech okresních úřadů, policejních ředitelství, státních policejních úřadů a jich expozitur v zemi české, 29. 5. 1937.

87 Tamtéž, Okresní úřad v Kadani, oslava 1. máje SdP, k telefonickému dotazu Prezidia zemského úřadu v Praze, 7. 5. 1937.

88 V roce 1933 proto prezidium zemského úřadu v Praze rozeslalo týden před květnovým svátkem přednostům okresů hraničících s Německem zvláštní instrukce. Ty se jednak odvolávaly na nařízení z roku 1931, zakazující veškeré veřejné průvody a shromáždění Německé národněsocialistické strany, po dobu konání průvodů v Německu měla být navíc státní hranice zcela uzavřena,

nošení uniforem v rizikových oblastech, což zdůvodňovalo hrozbou střetů mezi tábory. „Vlajkový zákon“ z roku 1936 sice upravoval dosavadní pravidla o užívání stejnokrojů, jeho paragrafy však regulovaly spíše státní, korporátní či spolkové stejnokroje,⁸⁹ a tak rozhodnutí ohledně uniformování příznivců různých politických táborů na shromážděních rozhodovalo ministerstvo vnitra ad hoc. Například v roce 1937 na 1. května zprvu zakázalo v národnostně smíšeném území uniformování manifestujících bez výjimky. Zástupci Sudetoněmeckého hnutí i německých sociálních demokratů si kvůli tomu stěžovali na ministerstvu vnitra, které dva dny před svátkem nechalo rozeslat přednostům okresních úřadů dodatek, „aby výjimečně nebylo zakročováno proti tomu, jestliže při oslavách 1. května budou jistými úbory rázu stejnokroje opatření nositelé praporů a popřípadě několik osob, provázejících podle zvyku tyto nositele jako čestná stráž“.⁹⁰

Závěr

Československá státně-politická moc nedovolovala v prvomájových veřejných projevech překročit zejména schéma vzniku státu, jeho samostatnosti, demokraticko-republikánské formy vlády a ochrany státních institucí a jejich představitelů. Přesné vzorce a návody, co tyto formulace znamenají v praxi, respektive způsoby, jakým se stát v tomto směru projevoval přímo v terénu, postupně stále detailněji upřesňovalo prezidium ministerstva vnitra.

V době oslabení státní autority prvních let po válce měli představitelé prvních instancí politické správy vystupovat v různorodých regionech relativně benevolentně a s přihlédnutím k místním poměrům. Oceňována byla přitom vlastní iniciativa a samostatnost v rozhodování. Od potlačení prosincové stávky v roce 1920 ovšem prezidium ministerstva vnitra vyžadovalo přísnější a důslednější

přeshraniční vlaková spojení zastavena a zákaz platil také pro majitele autodopravních koncesí. Více viz P. HORÁK, *První máj*, s. 250–251.

89 Ohledně nošení stejnokrojů a odznaků odkazovaly zemské správy politické v oběžnících na nařízení ministerstva vnitra z 26. února 1917 č. 79 ř. z. Podle § 4 tohoto nařízení uděloval povolení k nošení stejnokrojů a odznaků zemský politický úřad, úřady první instance politické správy je mohly z „důvodu veřejného pořádku“ podle paragrafů 10 a 11 dočasně zakázat a jejich nošení stíhat.

90 K tomuto vyjednávání viz rozsáhlou komunikaci NA v Praze, Prezidium zemského úřadu v Praze, fond 207, kart. 235, zde také instrukce ministerstva vnitra v oběžníku Prezidia zemského úřadu v Praze prvním instancím „v území smíšeném“ z 29. 4. 1937. Pozadí této kauzy zmiňuje ve svých pamětech také František JEŽEK, *Mnichovská krize: Memoárové poznámky na okraj tragických dnů utrpení a hanby*, Praha 2016, s. 138–139.

přístup ke shromážděním. Navenek, ve styku s veřejností, měli představitelé prvních instancí politické správy nadále vystupovat jako relativně autonomní aktéři, což bylo dokonce potvrzováno v legislativní rovině například „organizačním zákonem“ z roku 1927. Prakticky se však prostor pro vlastní přístup prvoinstančních orgánů zužoval: přímou a stálou kontrolu nad jejich postupem si zajistilo prezidium ministerstva vnitra.

Plnění úkolů státu se musí vždy zakládat na centralizaci řešení problémů, otázkou však může být její rozsah. Na jedné straně okresní hejtmáné a policejní ředitelé čelili nárůstu celkové agendy stejně jako novým bezpečnostním výzvám, které daleko přesahovaly hranice jejich obvodu. Na druhou stranu s sebou zřetelná tendence omezovat samostatnost jejich rozhodování mohla přinášet v krizových momentech třicátých let riziko určité těžkopádnosti v situacích a na místech, v nichž by představitelé politické správy potřebovali volnější manévrovací prostor pro vyjednávání s veřejností.

Public Assemblies and State Power (May Day in the Czech Lands 1918–1938)

PAVEL HORÁK

In Czechoslovakia, May Day became along with the holiday of foundation on the 28th of October a day of rest already in 1919. With the “nationalization” of May Day, other, non-socialist currents also began to proclaim this originally labourers’ holiday. The political administration was thus able to regularly coordinate its forces on a large scale on May Day, to build guiding patterns for its bodies and to test its procedures, which can also be used for other cases of more or less formalized crowd actions.

In the censorship practice, the bodies of the political administration built on the tradition of the Habsburg monarchy. Under the new laws as well, the authorities of the political administration could continue to prosecute public speeches against the establishment of the state, its independence, the democratic-republican form of government, state institutions and their representatives for up to several weeks in prison. To give you an idea: public speeches celebrating, for example, the Bolshevik Soviet Republic, or The Soviet Union, were admissible in the 1920s, they were problematic if these slogans in the assemblies were in any way connected, for example, with the call for a world revolution. Censorship trends in the 1930s responded to the deteriorating international political situation; at May Day demonstrations, any interference in the political affairs of other countries was forbidden, so portraits or caricatures of German or Soviet politicians were banned in a blanket way as well as any reference to the Spanish Civil War, etc. In the mid-1930s, state power also reacted to the rise of the Sudeten German Party. In this respect, the political administration in practice more consistently demanded the dignified use of state symbolism (flags or state anthems), and the use of other identity elements such as songs or uniforms was also regulated.

Whereas at the time of the weakening of state authority in the first years after the war, the representatives of the first instance of political administration (district governors or police directors) were to act relatively benevolently in various regions and taking into account local conditions, where autonomy in decision-making was valued, from the suppression of the communist general strike at the end of 1920 the presidium of the Ministry of Interior demanded a more thorough and unified approach to assemblies. The communication of the political administration demonstrates that externally, in contact with the public, for example, the

first-instance district governors were to continue to act as relatively autonomous actors, their powers, including criminal ones, were confirmed and even strengthened at the legislative level, for example in the so-called Organization Act of 1927, but the space for the first-instance bodies' own approach in practice narrowed, the Presidium of the Ministry of the Interior already then had centralized all the agenda related to public assemblies and secured direct, continuous and detailed control over the approach of the first instances of political administration. On the one hand, the state could thus face security challenges in a uniform way, but, on the other hand, in the field it reduced the room for manoeuvre of the first instance representatives to negotiate with the public.

Translation by Sean Miller